

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

УДК 343.211

О. О. Пащенко,
канд. юрид. наук, доцент
Національний університет
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»,
м. Харків

ЩОДО ВИРІШЕННЯ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗУМОВЛЕНOSTІ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ПРАЦЯХ О. В. НАДЕН

Досліджено наукові погляди О. В. Наден стосовно проблеми соціальної зумовленості кримінального законодавства. Розглянуто фактори, які вона пропонує враховувати під час установаження кримінальної відповідальності за певні види суспільно небезпечної поведінки. Проаналізовано здійснену науковцем спробу вирішення проблеми на загальному рівні за допомогою визначення меж сфери кримінально-правового регулювання.

Ключові слова: закон про кримінальну відповідальність, соціальна зумовленість, криміналізація, декриміналізація, історія кримінального права.

Для якісного вдосконалення законодавства, у тому числі й кримінального, необхідно, поруч з іншими чинниками актуалізації відповідного питання, враховувати й історію його становлення в науці. До таких можна віднести вивчення поглядів правознавців щодо соціальної зумовленості закону про кримінальну відповідальність. Окремі аспекти цієї проблеми ще в радянський період розглядалися Н. Б. Алієвим, Г. А. Злобіним, П. С. Дагелем, І. О. Зінченко, І. А. Ісмаїловим, С. Г. Келіною, М. Й. Коржанським, О. І. Коробєєвим, В. К. Матвійчуком, В. В. Орєховим, П. А. Фефєловим та іншими

вченими. В Україні після проголошення незалежності певну увагу цій проблемі приділили Д. О. Балобанова, В. І. Борисов, Л. П. Брич, В. К. Грищук, Н. О. Гурова, В. А. Навроцький, А. М. Орлеан, П. В. Хряпінський та деякі інші фахівці. Однак більш-менш повного комплексного дослідження соціальної зумовленості закону про кримінальну відповідальність на сьогодні в Україні ще не існує. Тому цікавими вбачаються наукові погляди О. В. Наден – авторки низки робіт [Див.: 1–4], певні складники яких присвячені вирішенню зазначеної проблематики. Еволюція її наукового підходу до розкриття

питання зайвий раз свідчить про важливість розв'язання цієї проблеми у теорії кримінального права.

У монографічних роботах О. В. Наден послідовно розглядаються окремі питання, що стосуються соціальної зумовленості закону про кримінальну відповідальність, вирішення яких з часом удосконалюється, зокрема, за рахунок збільшення кількості аналізованих обставин. У перших 3-х монографіях означена наукова проблема цілком природно пов'язувалася з предметом дослідження – злочином певного виду. В останній же (2012 р.), на нашу думку, вже було здійснено спробу розв'язати її на загальнотеоретичному рівні за допомогою з'ясування меж кримінально-правового регулювання взагалі.

У монографії «Спеціальні види звільнення особи від кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» (2003 р.), О. В. Наден хоча й не присвятила окремих підрозділів соціальній зумовленості закону про кримінальну відповідальність, проте в тексті зустрічаються положення, що характеризують відповідні обставини. Зокрема, вона зауважує, що ефективне виконання

державної функції щодо протидії наркотичній злочинності передбачає використання широкого спектра заходів – економічного соціального, медичного та іншого (в тому числі правового) спрямування [2, с. 84]. Серед останніх, відзначає дослідниця, кримінально-правові заходи відіграють субсидіарну, допоміжну роль. Вони є (принаймні, мають бути) тим *ultra ratio*, який застосовується, коли всі інші вичерпали себе й не дали належного результату або не можуть бути використані [2, с. 13]. Кримінально-правові, переконує вона, є крайніми в системі правових заходів протидії злочинності [2, с. 84]. Тим самим авторка звертає увагу на такий фактор, як недостатність інших заходів охорони, хоча прямо й не називає його. Вона звертає увагу на те, що в останні роки відмічені факти незаконного обігу так званих аналогів наркотичних засобів і психотропних речовин, поява яких у незаконному обігу створила серйозну проблему контролю над ними. У зв'язку із цим дії, пов'язані з незаконним обігом аналогів, були криміналізовані [2, с. 133]. Із викладеного випливає, що одним із факторів криміналізації виступає поява нових суспільно-небезпечних явищ (в аналізованому прикладі – нових речовин). Як ба-

чимо, у розглянутій роботі О. В. Наден звертає увагу на такі фактори соціальної зумовленості, як недостатність інших (не кримінально-правових) заходів охорони й поява нових суспільно-небезпечних явищ.

У монографії «Торгівля жінками як кримінально-правова та соціальна проблема сучасності» (2004 р.) [4] авторка безпосередньо не зупиняється на соціальній обумовленості кримінальної відповідальності за торгівлю жінками, проте аналізує деякі з обставин, що свідчать про необхідність останньої, а також змін у законодавстві (в тому числі і кримінальному).

У підрозділі 1.1. «Історико-правові аспекти рабства, работоргівлі й торгівлі жінками» цієї публікації серед іншого аналізуються окремі положення нормативних актів (є всі підстави розглядати їх як історичні фактори, які зумовлюють кримінальну відповідальність за торгівлю людьми) різних епох, починаючи із Законів Хаммурапі до першої половини XX ст. [4, с. 9–33]. Це дозволило дослідниці зробити висновок, що такий злочин, як рабство, работоргівля і торгівля людьми, був відомий здавна, але відповідальність і покарання за нього залежали від соціального походження і становища людини.

О. В. Наден установила, що тільки в XIX – на початку XX ст., коли купівля-продаж людини та інші незаконні угоди щодо передачі людини набули небувалого поширення, світова спільнота була змушена прийняти відповідні закони, що передбачали відповідальність за вчинення таких дій [4, с. 33, 34]. Судячи з викладеного, історичний фактор свідчить про нагальну потребу, принаймні, збереження у КК України кримінальної відповідальності за торгівлю людьми.

У підрозділі 2.1. «Сучасні міжнародні норми і стандарти щодо захисту прав людей – жертв торгівлі» аналізуються положення чинних міжнародно-правових документів П половини XX ст. [4, с. 52–70], на підставі чого вчена робить висновки, що необхідно домагатися на національному рівні імплементації відповідних стандартів і норм, зокрема, законотворчою практикою [4, с. 70]. Викладене, з нашого погляду, говорить про наявність міжнародно-правових факторів, які зумовлюють кримінальну відповідальність за торгівлю людьми.

Підрозділ 2.2. «Визначення поняття «торгівля людьми» і «торгівля жінками» в міжнародному праві» присвячено аналізу цих категорій, що міс-

тяться в міжнародно-правових актах. Вивчення різноманітних тлумачень терміна «торгівля людьми» [4, с. 72–79] дозволило О. В. Наден виокремити головні ознаки цього злочину і запропонувати дефініцію, якої на національному рівні повинні дотримуватися законодавці [4, с. 80] і яка узгоджувалася б з положеннями, прийнятими в міжнародному праві, була б чіткою і зрозумілою. Цілком очевидно, що з точки зору проблеми соціальної зумовленості закону про кримінальну відповідальність цей матеріал стосується таких факторів, як «єдність і визначеність термінології» та «системно-правова несуперечливість».

Підрозділ 2.3. «Національне законодавство деяких країн щодо торгівлі людьми» присвячено, по суті, розгляду порівняльно-правових факторів. Узагальнюючи положення КК окремих іноземних держав, дослідниця підсумовує, що, по-перше, більшість із них визнають тяжкість торгівлі людьми і криміналізують це діяння, по-друге, держави у своєму законодавстві передбачають такі покарання, як тюремне ув'язнення, штраф, конфіскацію майна, придбаного завдяки торгівлі людьми, закриття установ, причетних до такої торгівлі. При цьому, зауважує

вона, хоча у КК більшості країн ЄС існують окремі норми про торгівлю людьми, всі вони (крім Бельгії) пов'язують відповідальність з наявністю мети примусової проституції [4, с. 104]. Таким чином, порівняльно-правові фактори, на наше переконання, вимагають потреби збереження кримінальної відповідальності за торгівлю людьми, проте, на відміну від міжнародно-правових, орієнтують на необхідність закріплення спеціальної мети.

У підрозділі 3.2. «Криміналізація всіх видів діяльності, пов'язаних з торгівлею людьми» авторка вказує на проблеми, які можуть виникнути (й виникають) у правозастосовній практиці через брак чіткості в окремих дефініціях відповідних норм. Як і раніше (у підрозділі 2.2.), звертається увага на визначеність термінології та системно-правову несуперечливість. Про це йдеться й у підсумкових висновках монографії [4, с. 194, 195]. Здійснений у цьому підрозділі аналіз матеріалу дозволив їй запропонувати зміни до кримінального законодавства України й висловити пропозиції щодо потреби кодифікації міграційного законодавства, тобто розробки і прийняття Міграційного кодексу України, а також комплексної програми заходів із протидії не-

легальній міграції та іншим суміжним з нею злочинам [4, с. 160]. При цьому, однак, не розкривається сам термін «криміналізація», який вживається у назві підрозділу, а також не йдеться про обставини, що мають братися до уваги під час цього процесу. Як бачимо, назва підрозділу не відповідає його змісту. З огляду на це, вважаємо, що підрозділ 3.2. варто було б назвати «Взаємозв'язок торгівлі людьми з іншими злочинами», що усунуло б зазначене протиріччя.

Позитивним внеском О. В. Наден у вирішення проблеми соціальної зумовленості закону про кримінальну відповідальність, судячи із цієї монографії, є те, що вчена однією з перших в Україні (після В. О. Іващенко, Я. Г. Лизогуба й А. М. Орлеана) комплексно проаналізувала фактори, що зумовлюють кримінальну відповідальність за торгівлю людьми (історичні, міжнародно-правові, порівняльно-правові, єдність і визначеність термінології, системно-правову несуперечливість), хоча відповідної термінології вона й не використовувала. Але порівняно з монографією 2003 р., де було звернено увагу лише на 2 відповідні фактори, у публікації 2004 р. дослідницею було про-

аналізовано вже 5 і, таким чином, зроблено крок уперед на шляху розв'язання означеної наукової проблеми.

У монографії «Найманство як соціальне та кримінально-правове явище: сутність, нові тенденції розвитку та проблемами протидії» (2005 р.) [1], як і в попередніх проаналізованих нами працях, авторка прямо не пише про соціальну зумовленість кримінальної відповідальності за назване явище, проте зміст роботи дозволяє констатувати, що вона аналізує деякі з обставин, які підкреслюють її необхідність, а також обумовлюють зміни в законодавстві (в тому числі і кримінальному).

Аналіз історичних факторів, які серед інших, розкриті в розділі I «Історія виникнення найманства як соціально-правового явища» [1, с. 8–33], дозволяє стверджувати, що, з одного боку, протягом тривалого часу найманство було явищем об'єктивним, без якого переважна більшість держав не могла обійтися, а з другого – починаючи з часів Давньої Греції в нормативних актах і працях мислителів з'являються застереження, що доводять небезпеку вербування найманців. Викладене показує, що для збереження кримінальної відповідальності за найманство

історичний фактор вирішального значення не має, оскільки історія вирішення цього питання доводить як про необхідність криміналізації найманства, так і про припустимість його існування.

У розділі II «Міжнародні стандарти протиправної військової служби» О. В. Наден наголошує, що, зважаючи на історію, репутація найманців не завжди була ганебною, але сучасні погляди передової міжнародної спільноти на це явище змінилися вслід за зміною суспільної й міжнародної думки, а також унаслідок зміни характеру діяльності, яка вважається злочинною в міжнародному праві [1, с. 34]. Поглиблене вивчення міжнародно-правових документів дозволило їй констатувати, що міжнародне співтовариство послідовно й недвозначно засуджує найманську діяльність, а сучасні міжнародні стандарти тлумачать поняття «найманець» і «найманство» як цілісне явище, що включає діяльність найманця, організаційну діяльність найманства (вербування, навчання, фінансування, інше матеріальне забезпечення найманця), а також використання найманця у збройному конфлікті [1, с. 91]. Зазначене, на нашу думку, розкриває наявність міжнародно-правових факторів, які зумо-

вляють необхідність збереження у КК України норми, що передбачає відповідальність за найманство.

Підрозділ 3.1. «Протидія протиправній військовій службі в кримінальному праві деяких держав» присвячено розгляду порівняльно-правових факторів. Проведене дослідження дозволило авторці зробити висновки, що законодавство провідних країн Європи і США не містить відповідальності за найманство в тому розумінні, яке сформульовано Міжнародною конвенцією про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців (1989 р.), де кримінальна відповідальність здебільшого встановлена не за найманство як таке, а за незаконну військову службу громадянина у збройних силах іноземної держави, вступ і вербування на таку службу [1, с. 92, 101]. Проте у кримінальному законодавстві Куби й більшості країн СНД (в тому числі і в Україні) відповідальності за найманство присвячено по окремій статті (а в КК Білорусі навіть 2), але, як і в країнах першої групи, визначення найманства тут також не відповідає міжнародно-правовому [1, с. 106, 113]. На противагу цьому, принциповими відмінностями кримінального законодавства

інших країн колишнього соціалістичного табору є те, що відповідальність за найманство ґрунтується на положеннях сучасних міжнародно-правових документів, що протидіють найманству [1, с. 109, 110]. Приміром, КК Польщі не містить трактування понять «найманець» і «наймана військова служба», відсилаючи правозастосовника до дефініцій, сформульованих у Міжнародній конвенції 1989 р. [1, с. 110].

Наведене дозволяє стверджувати, що, незважаючи на те, що більшість країн світу цю Міжнародну конвенцію (1989 р.) ратифікували, визначення найманства в їх кримінальних законодавствах не повною мірою узгоджується із її положеннями. Цей висновок поширюється й на чинну редакцію ст. 447 КК України. Як вбачається, порівняльно-правовий фактор підтверджує необхідність криміналізації найманства у КК України, а також змушує звернути увагу на неповну відповідність визначення найманства у кримінальному законодавстві України й у більшості іноземних держав Міжнародній конвенції 1989 р. Останнє, з нашої точки зору, говорить про неповне врахування міжнародного фактору, а також про порушення фактору системно-правової несуперечності.

У підрозділі 3.2. «Проблеми криміналізації найманства у кримінальному законодавстві» наголошується, що кримінологічне поняття найманства є ширшим порівняно з юридичним. Воно допомагає виявити недоліки в легальній інтерпретації термінів «найманець» і «найманство», закріпленій у кримінальному законодавстві, а також криміналізувати низку суспільно небезпечних діянь, близьких за своїм змістом до найманства, але згідно з кримінальним законодавством нині не визнаних злочинними [1, с. 125]. Тому максимально повна криміналізація найманства може бути здійснена не єдиною нормою (ст. 447 КК), а системою норм, що охоплюють усі прояви цього явища [1, с. 126, 127]. При криміналізації найманства, акцентує увагу О. В. Наден, одночасно треба забезпечити відповідність закону про кримінальну відповідальність нормам міжнародного права і максимально повну криміналізацію, так би мовити, «замаскованого» найманства [1, с. 127]. З точки зору теорії соціальної зумовленості закону про кримінальну відповідальність тут ідеться про необхідність урахування фактору повноти й ненадмірності заборони. До актуальних проблем криміналізації цього явища у кримі-

нальному законодавстві вона відносить також правозастосовну практику, якій властива невелика кількість звинувачувальних вироків, що пояснюється, на її думку, складнощами збирання доказів і встановленням домінант матеріальної заінтересованості в мотивації поведінки підсудних [1, с. 127, 129, 131, 133]. Це змушує нас звернути увагу на неврахування під час криміналізації фактору процесуальної здійсненності переслідування, пов'язаного насамперед з потребою встановлення мети одержання матеріальної винагороди. Як бачимо, в аналізованому підрозділі науковець звернула увагу на такі фактори соціальної зумовленості, як повнота, ненадмірність заборони і процесуальна здійсненність переслідування. У той же час у тексті підрозділу не тлумачиться термін «криміналізація», який вживається в його назві, як і не йдеться про обставини, що мають братися до уваги під час цього процесу. Ось чому видається, що назва підрозділу не повною мірою відповідає його змісту.

Позитивним внеском О. В. Наден у вирішення наукової проблеми соціальної зумовленості закону про кримінальну відповідальність (судячи з цієї монографії) є те, що вона

першою в Україні комплексно проаналізувала історичні, міжнародно-правові, порівняльно-правові фактори, що зумовлюють кримінальну відповідальність за найманство, звернула увагу на необхідність системно-правової несуперечності, повноти й ненадмірності заборони, а також процесуальну здійсненність переслідування. Загалом дослідниця писала про 6 факторів соціальної зумовленості кримінальної відповідальності, хоча відповідну термінологію й не використовувала. Проведене дослідження дозволило їй запропонувати внести певні зміни до міжнародно-правових документів, національних законодавств зарубіжних держав, а також до КК України [1, с. 216–218].

Порівнюючи перелік проаналізованих обставин зі змістом монографії 2004 р., слід відзначити, що в роботі 2005 р. не йдеться про єдність і визначеність термінології, але звертається увага на повноту й ненадмірність заборони й на процесуальну здійсненність переслідування. Таким чином, якщо в попередній монографії нарахувалося 5 відповідних обставин, то в останній – уже 6, причому збігаються в них лише 4. Таку ситуацію можна пояснити сформульованим у 1992 р. В. І. Борисовим висновком, що

кількість відповідних факторів слід пов'язувати з предметом дослідження, на що ми вже звертали увагу в одній із попередніх публікацій [Див.: 5, с. 131]. Слід також відзначити, що категорії «фактори» й «соціальна зумовленість» О. В. Наден, на жаль, не використовувала й у монографії 2005 р., хоча на той час у теорії кримінального права вже існували суттєві напрацювання фахівців, взявши на озброєння які дослідниця могла б зрозуміти, що здійснений нею аналіз стосується вирішення *комплексної проблеми* соціальної зумовленості кримінальної відповідальності за певні види злочинів, а не служити (як у неї) *лише складником* окремих розділів (підрозділів) її монографій. Проте можна помітити, як з часом постійно збільшувалася кількість досліджуваних нею відповідних обставин: у роботі 2003 р. – 2, 2004 р. – 5, 2005 р. – 6. Причому у 2-х останніх монографіях рівень наукового аналізу проблеми є більш глибоким порівняно з першою.

У монографії «Теоретичні основи кримінально-правового регулювання в Україні» (2012 р.) [3] авторка вже не торкалася проблем соціальної зумовленості кримінальної відповідальності *за певні види злочинів*, як це було у розглянутих нами ро-

ботах (2003, 2004, 2005 років). Нею було здійснено спробу вирішення досліджуваної наукової проблеми на загальнотеоретичному рівні (*в універсальному вимірі*). У названій публікації вчена відзначає, що в питанні з'ясування підстав віднесення того чи іншого *конкретного діяння* до злочинних здобутки вітчизняної науки є безсумнівними. Зокрема, нею була розглянута теорія криміналізації злочинів, викладена в працях М. О. Беляєва, П. С. Дагеля, О. І. Коробєєва й А. А. Митрофанова. На її думку, придатність цієї теорії до визначення *всієї сукупності діянь*, які можуть бути віднесені до злочинних, є сумнівною. Ця теорія, пише науковець, не дає відповіді на запитання, що об'єднує певні види поведінки людей у групу, належність до якої зумовлює кримінально-правову протидію їм. Тому, вважає вона, одним із основних завдань сьогодні є не подальше дослідження підстав криміналізації кожного окремого діяння, а окреслення меж сфери, у якій вчиняються такі діяння [3, с. 32, 33].

Із приводу наведеного значимо, що ні за радянських часів, ні зараз загальновизнаної теорії криміналізації ще не створено. В усякому разі ті напрацювання, що наводяться в

науковій правовій літературі із цього питання, не дають підстав для такого висновку. Різні фахівці називали лише неоднакову кількість відповідних обставин і по-різному йменували їх, виділяли (або не виділяли) обставини вищого рівня ієрархії, а деякі окремо писали про фактори, підстави криміналізації, а також криміналізаційні приводи. Учення про криміналізацію зароджувалося як раз із дослідження проблеми на загальному рівні, перехід же до предметних досліджень (стосовно конкретних злочинів) намітився лише на початку 90-х років ХХ ст., коли було зроблено обґрунтований висновок, що вирішення питання про кількість відповідних обставин слід пов'язувати з предметом дослідження. Але й після цього було здійснено чимало спроб розв'язання проблеми на загальному рівні (як до, так і після А. А. Митрофанова, на якого посилається О. В. Наден). Тому вихідна посилка, покладена нею в основу наведеного твердження видається дещо обмеженою.

У монографії 2012 р. вчена стверджує: «Оскільки кримінальне право є останнім засобом у системі соціальних заходів протидії певним видам суспільно небезпечної поведінки, тобто засобом, використан-

ня якого допустиме лише за умови неможливості або неефективності застосування інших, то до сфери кримінально-правового регулювання можуть бути віднесені лише ті суспільні відносини, що виникають із таких видів соціальної поведінки, які не можуть бути піддані ефективному врегулюванню нормами іншої галузевої належності (тобто тут ідеться про таку обставину як недостатність інших засобів охорони – прим. автора – О. П.). Для того, щоб з широкого кола різноманітної соціальної діяльності, здійснюваної різними суб'єктами, виділити ту, яка створює об'єкт кримінально-правового регулювання, слід йти шляхом обмеження сфер людської поведінки, виключати ті з них, які не вимагають засобів кримінального права» [3, с. 33]. Вона виокремлює далі наявні в суспільстві види соціальних девіацій і підсумовує, що вибір конкретного виду реагування на девіацію залежить від характеру останньої, а також від ефективності того чи іншого виду реагування. Тут, на нашу думку, постає питання про доцільність використання певного виду реагування взагалі, коли його ефективність викликає сумніви. Крім того, з нашої точки зору, про ефективність засобів на цьому етапі

(прийняття рішення) вести мову завчасно. Пріоритет, як зауважує науковець, має бути відданий приватноправовим засобам реагування, з чого робиться обґрунтований висновок про усунення зі сфери кримінально-правового регулювання видів такої поведінки, протидія яким може здійснюватися приватноправовими засобами [3, с. 36]. Усунувши з усієї сукупності видів девіантної поведінки ті, які можуть бути ефективно виправлені виключно засобами приватного права, ми отримаємо сукупність видів, які вимагають публічно-правового реагування [3, с. 37]. До цих видів належать кримінально-правове і здійснюване нормами адміністративного права регулювання, які передбачають відповідальність за правопорушення. Тому визначення меж кримінально-правової регламентації потребує також виокремлення тих видів поведінки, протидія яким може здійснюватися засобами адміністративного права. «Саме на цьому етапі і може бути застосована категорія суспільної небезпечності (тяжкості) діяння, яка є *однією з підстав криміналізації*» (курсив автора – О. П.) [3, с. 38]. Межі кримінально-правового реагування, підводить підсумок учена, визначаються самим законодавцем шляхом

окреслення кола діянь, що вимагають кримінально-правової протидії. Причому цей процес не є довільним [3, с. 38]. Далі по тексту монографії вона повторюється, зазначаючи на с. 38, які види девіантної поведінки мають бути усунені із загального кола, про що, як було показано нами, вже йшлося [Див.: 3, с. 36, 37].

Погоджуючись із загальною тезою дослідниці, що криміналізовані можуть бути лише діяння, ефективна протидія яким неможлива за допомогою інших (не кримінально-правових) заходів, зауважуємо, що ніякої сутнісної новизни запропонована концепція не містить, оскільки невідомо, за допомогою яких саме критеріїв слід відокремлювати різні види девіацій і робити висновок стосовно достатності застосування в одних випадках приватноправових заходів, а в інших адміністративно-правових.

Думка щодо використання в останньому випадку категорії «суспільна небезпечність» не є новою, а нічого більше правниця не пропонує. Тож, розвинувши в галузі кримінального права ідею, рекомендовану в теорії права В. Ф. Попандопуло (на що дослідниця сама вказує на с. 33), ніяких сутнісних порад законодавцеві стосовно того, як слід відрізнити злочинне від

незлочинного або (за її термінологією) які суспільні відношення варто відносити до сфери кримінально-правового регулювання (і тим самим визначити його межі) дослідницею не запропоновано. Можна зробити висновок, що вона рекомендує йти зворотним шляхом, визначати не діяння, які варто криміналізувати, а ту сферу, яка не вимагає втручання засобами кримінального права, а все що залишиться і потребує (за її логікою) кримінально-правового регулювання. Але зрозуміло, що й у такому випадку первісним залишається питання про обставини (критерії), за допомогою яких слід провадити відповідне виокремлення, сутнісної відповіді на яке вчена не надає, згадуючи лише про одну підставу криміналізації – суспільну небезпечність. Проте вже сама спроба вирішення наукової проблеми (на загальному рівні) за допомогою визначення меж тієї сфери, в якій вчиняються діяння, що вимагають кримінально-правової протидії, на нашу думку, заслуговує на увагу.

Таким чином, загальним позитивним внеском О. В. Наден у подальший розвиток наукової проблеми соціальної зумовленості закону про кримінальну відповідальність є те, що вона, по-перше, здійснюючи предметні дослідження в монографіях 2003, 2004, 2005 років, звернула увагу на обставини, що зумовлюють необхідність існування кримінально-правових норм, а саме: (а) суспільна небезпечність, (б) історичні, (в) міжнародно-правові, (г) порівняльно-правові, (д) єдність і визначеність термінології, (е) системно-правова несуперечливість, (є) недостатність інших (не кримінально-правових) заходів охорони, (ж) поява нових суспільно-небезпечних явищ, (з) повнота й ненадмірність заборони, а також (и) процесуальна здійсненність переслідування. По-друге, в монографії 2012 р, дослідниця здійснила спробу вирішення наукової проблеми за допомогою визначення меж сфери, в якій учиняються діяння, що вимагають кримінально-правової протидії.

Список літератури: 1. Наден О. В. Найманство як соціальне та кримінально-правове явище: сутність, нові тенденції розвитку та проблеми протидії: моногр. / О. В. Наден. – К.: Атіка, 2005. – 264 с. 2. Наден О. В. Спеціальні види звільнення особи від кримінальної відповідальності за злочини в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: моногр. / О. В. Наден. – Х.: Право, 2003. – 224 с. 3. Наден О. В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання в Україні: моногр. / О. В. Наден. – Х.: Право, 2012. – 272 с. 4. Наден О. В. Торгівля жінками як кримінально-правова та соціальна проблема сучасності: моногр. / О. В. Наден. – К.: Атіка, 2004. – 288 с. 5. Пащенко О. О. Дослідження соціальної обумовленості за-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

кону України про кримінальну відповідальність (перша половина 90-х років XX ст.) / О. О. Пащенко // Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. / редкол: В. І. Борисов, В. С. Зеленецький, В. С. Батиргареева та ін. – Х.: Право, 2012. – Вип. 24. – С. 117–132.

О РЕШЕНИИ ВОПРОСА СОЦИАЛЬНОЙ ОБУСЛОВЛЕННОСТИ ЗАКОНА ОБ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В РАБОТАХ Е. В. НАДЕН

Пащенко А. А.

Исследованы научные взгляды Е. В. Наден касательно проблемы социальной обусловленности уголовного законодательства. Рассмотрены факторы, которые предлагаются ею для учета при установлении уголовной ответственности за отдельные виды общественно опасного поведения. Проанализирована предпринятая ученым попытка решения проблемы на общем уровне с помощью определения пределов сферы уголовно-правового регулирования.

Ключевые слова: закон об уголовной ответственности, социальная обусловленность, криминализация, декриминализация, история уголовного права.

ABOUT DECISION OF QUESTION OF SOCIAL CONDITIONALITY TO THE LAW ON CRIMINAL RESPONSIBILITY IN LABOURS OF O. V. NADEN

Paschenko O. O.

The scientific looks of O. V. Naden in relation to the problem of social conditionality of criminal legislation are investigated. Factors that are offered to take into account a legislator during setting of criminal responsibility for certain kind's publicly dangerous behavior are considered. The realizable a scientist attempt of decision of problem is analyzed at general level by means of determination of limits of sphere of the criminal and legal adjusting.

Key words: law on criminal responsibility, social conditionality, criminalization, decriminalization, history of criminal right.

Надійшла до редакції 26.03.2013 р.

УДК 343.9 : 340.15

В. Ф. Оболенцев,
*канд. юрид. наук, доцент
Національний університет
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»,
м. Харків*

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМНОГО МЕТОДУ У КРИМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Стаття присвячена практиці використання системного методу в кримінології. Розкривається зміст наукових теорій, розроблених з його застосуванням, обґрунтовується перспективність досліджень у цьому напрямку.